

GÖÇ ARAŞTIRMALARI VAKFI

Kalıcılık ve Geri Dönüşün Ötesinde *Türkiye'deki Suriyelilerin Geleceği*

Doç. Dr. Ali Zafer SAĞIROĞLU

www.gocvakfi.org | info@gocvakfi.org

KALICILIK VE GERİ DÖNÜŞÜN ÖTESİNDE TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLERİN GELECEĞİ

YAZAR:

Doç. Dr. Ali Zafer SAĞIROĞLU

FOTOĞRAF:

Ali Zafer Sağıroğlu - 2025

ATIF İÇİN:

Sağiroğlu, A.Z. (2026). Kalıcılık ve Geri Dönüşün Ötesinde:
Türkiye'deki Suriyelilerin Geleceği. Göç Araştırmaları Vakfı: Ankara

GÖÇ ARAŞTIRMALARI VAKFI

GRAFİK TASARIM:

Feyzanur Yetimoğlu

ISBN:

978-625-5830-55-5

E ISBN:

978-625-5830-54-8

Göç Araştırmaları Vakfı

Hacettepe Mahallesi Fener Sokak No: 5

06230 Altındağ/Ankara, Türkiye

Tel.: (0312) 473 76 11

Fax: (0312) 473 79 14

Kitapçığın tüm yayın hakları Göç Araştırmaları Vakfına aittir.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak

sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın

hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.

Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Rapor içindeki görüş ve fikirler yazara aittir.

GÖÇ ARAŞTIRMALARI VAKFI
MIGRATION RESEARCH FOUNDATION
مركز دراسات الهجرة

İçindekiler

Giriş	2
1. Suriyelilerin Geleceğine Dair Parametreler	5
1.1. Siyasi İrade ve Politikasızlığın Maliyeti	5
1.2. Geçici Kalıcılık ve Kalıcı Geçicilik İkilemi	6
1.3. Sürdürülebilirlik	10
2. Senaryolar	14
Politika Önerileri	23

GİRİŞ

2011 yılının ilk aylarında Suriye’de başlayan olayların çok geçmeden Türkiye sınırlarına yönelecek milyonlarca insan ile devam edeceği tahmin edilemezdi. 2014 yılı sonuna gelindiğinde ise 1.6 milyon yerinden edilmiş nüfusa ev sahipliği yapan Türkiye, dünyanın en büyük mülteci barındıran ülkesi konumuna geldi. 2021 yılına kadar Suriyelilerin Türkiye’ye gelişi devam etti ve 2021 yılında kayıtlı Suriyeli sayısı 3.7 milyonu aştı ve en yüksek zirvesine ulaştı. Bu tarihten sonraki sayıların düşüş eğilimine döndüğü resmi istatistiklerden izlenmektedir.

Diğer taraftan 2016 yılından itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Suriye’nin kuzeyinde gerçekleştirilen operasyonlar ile Suriye’nin kuzeyinde fiili “güvenli bölgeler” oluşturuldu. Bu askeri ve idari müdahaleler çift yönlü bir etki doğurmuştur: Bir taraftan Türkiye’de geçici koruma altında yaşayan Suriyeliler arasında bu bölgelere yönelik tedrici ve gönüllü geri dönüş hareketlilikleri başlamış; diğer taraftan ise İdlib ve Fırat Kalkanı/Zeytin Dalı harekât alanlarını kapsayan kuzey hattında sıkışan yaklaşık altı milyonluk kırılgan nüfusun Türkiye sınırlarına doğru kitlesel biçimde yığılması ve yeni bir göç dalgasının tetiklenmesi önlenmiştir.

2024 yılının son günlerinde 60 yıllık Baas rejimi, İdlib merkezli muhalif silahlı grupların ilerleyişi neticesinde ise “öngörülemeyen” bir hızla devrilmiş ve Beşşar Esad ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak uzun yıllar süren diktatörlüğün ve özellikle son on üç yıldaki yıkıcı çatışmaların yol açtığı siyasal, ekonomik ve toplumsal tahribat, rejimin düşmesinin ardından bütün boyutlarıyla görünür hâle gelmiştir. Temel kamu hizmetleri felç olmuş, iktisadi altyapısı çökmüş, merkezi otoritesi dağılmış ve toplumsal dokusu derin fay hatlarıyla yarılmış bir enkaz, post-Baas döneminin devraldığı fiili tabloyu özetlemektedir.

On yılı aşkın süren iç savaş sonunda ülke nüfusunun yarısından fazlası yerinden edilerek büyük kısmı ülke dışında sığınmacı durumuna düşmüştür. Sınırı aşan yerinden edilen nüfustan en büyük payı ise Türkiye almış ve birkaç yıl içinde iki milyonu aşkın Suriyeli Türkiye sınırlarından geçerek sığınma talep etmiştir. 2024 yılının son günlerinde rejim devrilene kadar yaklaşık 3.7 milyona yakın Suriyeli on üç yıl boyunca Türkiye’de ikamet etmek zorunda kalmıştır. Aradan geçen on yılın ardından Suriyelilerin geri dönme umutları giderek azaldı literatürde “uzamış mültecilik durumu” (protracted refugee situation – PRS) olarak ifade edilen çok katmanlı ve girift bir durum ortaya çıkmıştır. Rejim değişikliğiyle birlikte kaynak ülkedeki doğrudan güvenlik tehditleri belirli ölçüde gevşemiş olsa da on beş yılı bulan fiili yerleşikliğinin ardından kitlesel geri dönüş süreçlerinin kendiliğinden ve hızla hayata geçemeyeceği açıkça anlaşılmaktadır.

Suriye’de gerçekleşen rejim değişikliğinin üzerinden yaklaşık iki yıla yakın bir zaman geride kalmışken, Türkiye’deki Suriyeli nüfusun geleceğine dair belirsizlik ve hukuki muğlaklık karar alıcıların önündeki en kritik meselelerden biri olmaya devam etmektedir. Rejim değişikliğinin ardından belli bir zaman hız kazanan geri dönme hareketliliği 2026 yılının başından itibaren yavaşlama eğilimine geçmiştir. 2026 yılının ortalarında Türkiye’den Suriye’ye dönen Suriyelilerin sayısı 700.000’i aşmış, buna mukabil Türkiye’de geçici koruma altında ikamet eden nüfusun sayısı iki 2.2 milyon seviyelerine gerilemiştir.

2026 yılı boyunca izlenen rakamlar gönüllü geri dönüş sayılarının günlük ortalama 500 seviyelerine kadar düştüğünü göstermekle beraber, azalma eğilimine rağmen gönüllü geri dönüşler devam etmektedir. Geri dönüş hızındaki bu kayda değer yavaşlama, kaynak ülkedeki fiziksel ve idari zorlukların yanı sıra Türkiye’deki fiili yerleşikliğinin derinleştiğine işaret etmekte; geline aşamada Türkiye’deki Suriyeli nüfusun hukuki, idari ve sosyo-ekonomik durumuna dair çok boyutlu bir stratejik yol haritasının tesis edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Gönüllü geri dönüş eyleminin belirgin biçimde zayıfladığı yeni evrede Türkiye’de ikamet etmeye devam eden ve sayıları yaklaşık 2 milyon olan nüfusun geleceğine dair belirsizliklerin giderilmesi öncelikli bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Suriyelilere dair tartışmaların sadece geri dönüş eksenli bir yaklaşımla sürdürülemeyeceği aşikar hale gelirken; kalan nüfusun hukuki, idari ve sosyo-ekonomik uyum boyutlarının hangi yasal ve kurumsal çerçevede düzenlenmesi gerektiği sorusu cevaplanmayı beklemektedir. Bu durum, Türkiye’nin sığınma ve göç politikalarının “acil durum ve kriz yönetimi” anlayışından, kalış ve dönüş dinamiklerini eşzamanlı değerlendiren akılcı bir “uyum ve yönetim modeline” geçilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu doğrultuda, Türkiye’de mukim Suriyelilerin hukuki statüsünü, işgücü piyasasındaki konumunu ve ev sahibi toplumla olan ilişkilerini düzenleyecek çok katmanlı ve uygulanabilir

bir yol haritasının inşası elzem hale gelmiş görünmektedir. Bu raporun temel amacı; saha-
dan elde edilen ampirik bulguları, göç literatürünün kavramsal çerçevesi ve hukuki-idari
parametrelerle bütünleştirerek nesnel bir zemin kurmak, böylelikle karar alıcı mekanizma-
lara uygulanabilir, sürdürülebilir ve kamu düzeni ile insan onurunu birlikte gözeten somut
politika alternatiflerini teklif etmektir.

1

SURIYELİLERİN GELECEĞİNE DAİR PARAMETRELER

1.1. Siyasi İrade ve Politikasızlığın Maliyeti

Suriye'den Türkiye'ye yönelen büyük göç hareketliliği Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük siyasi sınamalarından biri olmuştur. Türkiye bu süreçte idari ve hukuki olduğu kadar siyasi bağlamda da önemli bir deneyim ortaya koymuştur. Bir yandan kitlesel kabul, temel hizmetlere erişim ve geri göndermemek konularında önemli bir koruma kapasitesi geliştirmiş; diğer taraftan uzun dönemli statü geçişi, kayıtlı istihdam ve yerel yük paylaşımı alanlarında yeni türden yapısal meydan okumalar deneyimlemiştir.

Türkiye, krizin başlangıcından itibaren uluslararası kamuoyunun ve bağımsız uzmanların takdirini toplayan insani, tutarlı ve kapsayıcı bir sığınma politikası yürütmüştür. İlk aşamada “misafir” söylemiyle yönetilen süreç, geri dönüşün öngörülebilir vadede mümkün olmadığının anlaşılması üzerine kurumsal ve yasal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. 2013 yılında kabul edilen 6458 sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* (YUKK) ve 2014 tarihli *Geçici Koruma Yönetmeliği*, Suriyeli sığınmacılara yasal bir güvence sağlamıştır. Ardından kurulan Göç İdaresi Başkanlığı ve kamu kurumlarının koordinasyonunda yürütülen politikalar; barınma, sağlık, eğitim ve sosyal yardımlar alanında Türkiye'ye kayda değer bir kamu yönetimi ve kriz idaresi kapasitesi kazandırmıştır.

Ancak kitlesel ve acil durumlar için tasarlanan geçici koruma rejimi, aradan geçen on beş yılı aşkın sürenin ardından yapısal ve işlevsel sınırlarına ulaşmıştır. Özellikle Suriye’de yaşanan rejim değişikliği, acil korumayı zorunlu kılan güvenlik parametrelerini dönüştürmüş; dolayısıyla meselenin odağı “kriz eksenli sığınma yönetiminden”, on yılı aşkın fiili yerleşikliğin ürettiği sosyo-ekonomik ve hukuki uyumun idaresine evrilmiştir. Kaynak ülkedeki çatışma yoğunluğu azalsa da altyapı yıkımı, mayınlı araziler, sekter gerilimler ve mülkiyet uyuşmazlıkları kitlesel geri dönüşü sınırlandırmakta; bu durum konunun teknik bir güvenlik meselesinden ziyade derin bir “uzamış mültecilik durumu” (protracted refugee situation) olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu uzun süreçte Türkiye’nin Suriyelilere yönelik politika çizgisi büyük ölçüde istikrarlı ve tutarlı bir çizgide, yoğun iç ve dış siyasal baskılara rağmen koruma şemsiyesini muhafaza eden ve dışlayıcı yaklaşımlardan imtina eden yüksek düzey bir siyasi irade tarafından yönlendirilmiştir. Dünyanın pek çok bölgesinde sığınma arayışındaki Suriyelilere yönelik “dışlaştırmacı” politikalar uygulanırken, Türkiye ilk dönemde devreye aldığı “açık kapı” politikasını rejim baskısının devam ettiği süreç boyunca devrede tutmuş ve gelenleri iki yıl boyunca “misafir” olarak tanımlamıştır. Sonraki yıllar; 2013 yılından itibaren geçici korumanın kurumsallaştırılarak çalışma, eğitim ve sağlık mevzuatlarının oluşturulduğu “yasal çerçeve” dönemi; 2016 sonrasında belirli mesleki ve beşerî sermaye sahiplerine yönelik “istisnai vatandaşlık” kanallarının işletildiği “seçici uyum” dönemi; ve nihayetinde Aralık 2024 sonrası rejim değişikliğiyle başlayan, dönüş ve kalıcılık ikileminin eş zamanlı yönetilmesini gerektiren stratejik “geçiş dönemi” olarak tasnif edilebilir.

Gelenen son aşamada gerek kaynak ülkeye gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş süreçlerinin nasıl destekleneceği, gerekse Türkiye’de kalması öngörülen nüfusun hangi hukuki ve idari parametrelerle toplumsal uyumunun sağlanacağı soruları en üst düzeyde net bir “stratejik kararlılık” gerektirmektedir. Mevcut konjonktürde karşılaşılabilecek en yüksek maliyetli senaryo “politikasızlık” (*policy vacuum / zero policy*) durumudur. Açık ve net bir yol haritasının bulunmadığı bir politikasızlık hali; hukuki statülerin belirsizleştiği, kayıt dışı istihdamın derinleştiği ve yapısallaştığı, kamu otoritesinin denetim ve uyum kapasitesinin ilerisine geçilen ve genç kuşakların “kayıp nesiller” riskinin derinleştiği çok boyutlu bir kırılma alanı oluşturma potansiyeline sahiptir.

1.2. Geçici Kalıcılık ve Kalıcı Geçicilik İkilemi

Uluslararası koruma hukukunda geçici koruma rejimi; bireysel sığınma başvurusu inceleme mekanizmalarının felç olduğu kitlesel ve acil göç hareketleri durumlarında, tanımı gereği geçici ve süre ile sınırlı olarak uygulanan bir “ara koruma” mekanizmasıdır. Bu mekanizmanın birincil işlevi, sığınma başvurusunda bulunan kişilerin kaynak ülkeye zorla gönderilmelerini meneden geri göndermeme (non-refoulement) prensibi çerçevesinde, gelenlerin kimlik tespiti, kayıt ve güvenlik taraması gibi temel idare süreçlerinin yürütülmesini sağlamaktır. Türkiye’deki Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde uygulanan geçici korumanın sona erdirilmesi İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Cumhurbaşkanı kararıyla mümkün olmaktadır, kalıcı bir statü veya doğrudan vatandaşlık başvurusu yapılmasına imkân vermeyen, kriz şartları sona erene veya kalıcı bir statü belirlenene kadar koruma ihtiyacı olanlara hukuki bir güvence sağlayan “geçici bir kalkan” olma özelliğindedir.

Tarihsel olarak benzer bir durum, 1990'lı yılların başında Balkanlar'da patlayan Bosna ve Kosova Savaşları'nda görülmüştür. Bölgede meydana gelen çatışmalardan sonra yerinden edilen nüfus başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa'nın farklı ülkelerinde sığınma talep etmişlerdir. Farklı sürelerle uygulanan geçici koruma ve benzeri kitlesel koruma mekanizmaları, çatışmaların sona ermesi ve barış anlaşmalarının devreye girmesinden sonra sonlandırılarak yerinden edilen nüfusun büyük çoğunluğunun kaynak ülkelere geri dönmeleri desteklenmiştir. Ancak geri dönemeyen veya gönüllü olarak dönmeyenlere yönelik mülteci, insani ikamet veya uzun dönemli entegrasyon kanalları geliştirilmiş ve bazı kişiler bakımından uzun dönem ikamet ve vatandaşlık gibi kalıcı statü seçenekleri gündeme gelmiştir.

Geçici koruma rejiminin yakın zamanlardaki en kapsamlı ve kurumsal uygulaması Rusya-Ukrayna arasında çıkan savaş sonrasında yerinden edilen beş milyonu aşkın Ukraynalının Avrupa Birliği ülkelerinin bazılarında koruma talep etmesi ve geçici koruma mekanizmasına alınmaları ile tecrübe edilmiştir. AB'nin 2001 yılında kabul ettiği "Geçici Koruma Direktifi" ilk defa 2022 yılında devreye alınmış ve Almanya ve Polonya başta olmak üzere milyonlarca Ukraynalı geçici koruma mekanizmasına dâhil edilmiştir. Milyonlarca Ukraynalının AB genelinde geçici koruma kapsamına alınması son derece önemli bir deneyimdir.

İlk olarak 2022 yılında uygulanan geçici koruma, AB düzeyinde beş yıldır her yıl alınan uzatma kararlarıyla sürdürülmektedir. 30 Temmuz 2026 tarihli Konsey Uygulama Kararı ile geçici koruma 4 Mart 2028'e kadar uzatılmıştır.¹

Geçici koruma statüsü diğer geçici veya kalıcı statülere yönelik bir "ara formül" olarak tasarlanmıştır. Uygulama süresi ilgili ulusal hukuki rejime göre değişmek ile birlikte genel temayül iki ile beş yıl arasında uygulanması yönündedir. Beş yıl, UNHCR'nin "uzamış mültecilik durumu" (protracted refugee situation) sınıflandırmasında kullanılan analitik bir eşiktir ancak sonlandırma veya farklı statülere geçiş alternatifleri ilgili ülkenin kendisine bırakılmıştır.

Geçici korumanın sağladığı belli bir süre ile sınırlı "hukuki statü" ile uzun süreli yerinden edilme sonrasında oluşan "sosyo-ekonomik gerçeklik" çoğu zaman kendi içinde tezatlıklar, yeni sorunlar ve riskler ortaya çıkarmaktadır.

Yerinden edilme süreleri ve geri dönüşün uzadığı durumlarda göçmen grupların toplumsal süreçlere fiili (de facto) veya hukuki (de jure) entegrasyonu arasındaki "makas" gideerek açılmaya başlar. Zaman ilerledikçe "fiili yerel entegrasyon" süreçleri hukuki statüleri geride bırakır. Yeni kuşaklar ve yeni ilişki ağları gelenler ile ev sahibi toplumsal gruplar arasında sosyolojik bir gerçeklik alanı ortaya çıkarır.

Hukuki statülerin, fiili gerçekliğin gerisinde kaldığı durumlarda yeni türden riskler ve sorunlar ortaya çıkabilir. Toplumdan tamamen dışlanmayan ancak yasal olarak eşit kabul edilmeyen gruplar farklı sorunlara ortam hazırlayabilir.

Hukuki statü ile sosyolojik gerçeklik arasındaki bu tür durumlar göç literatüründe farklı kavramlar ile tanımlanmıştır. En yaygın biçimde kullanılan hali ile "kalıcı geçicilik" (permanent temporariness) durumudur.

1 <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/07/15/eu-countries-agree-to-extend-temporary-protection-for-those-fleeing-ukraine-until-march-2028/>

Geçici koruma mekanizmaları, kalıcı yasal statüye veya güvenli geri dönüşe giden net bir alternatif olmadan uzadığı durumlarda, “kalıcı geçicilik” üretir. Bu durum, mültecileri tam olarak entegre olamadıkları, ancak güvenli bir şekilde geri dönemedikleri yasal bir “belirsizlik” içinde bırakır. İnsanlar “uyum zamanı” ile “son tarih zamanı” arasında bir “araf” durumuna düşerler.²

Uzamış geçici korumanın neden olduğu bir başka durum ise eşikte yasallık (liminal legality) kavramı ile ifade edilmektedir. Geçici, belirsiz yasal statüler altında yaşayan göçmenlerin “tam yasal olma” ile “yasadışılık” arasında sıkışıp kaldığı gri alanı tanımlayan sosyo-hukuki bir kavramdır. Kavram, bireylerin ev sahibi devlet tarafından hukukun tanındığı (sınır dışı edilmeye karşı koruma veya geçici çalışma izni sağlandığı) ancak bu tanınmanın süreli, sınırlı ve kalıcı vatandaşlık veya uzun dönem ikamet yollarına kapalı olması durumunu ifade eder. Bu bağlamda göçmenler; toplumsal, ekonomik ve fiziksel olarak ev sahibi toplumun bir parçası haline gelmelerine rağmen yasal statülerinin her an iptal edilme veya yenilenmeme riski taşıması nedeniyle “kalıcı bir geçicilik” ve sürekli bir “eşikte olma” hali ile hukuki güvencesizlik içinde yaşamak zorunda kalırlar.³

Türk hükümeti on beş yılı aşkın süre iç ve dış siyasi baskılara rağmen Suriyelilere yönelik “koruma şemsiyesini” tutarlı biçimde muhafaza etmiş; dışlayıcı ve zorlayıcı politikalarından kaçınmıştır. Suriyeliler, 2013 yılında kabul edilen YUKK ile geçici korumanın kanuni dayanağı oluşturulan ve 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği devreye alınan geçici koruma rejiminin ayrıntılı hukuki çerçevesine dahil edilmişlerdir. Bu tarihten itibaren eğitimden sağlık hizmetlerine, istihdamdan sosyal yardımlara kadar önemli bir destek mekanizması uygulanmaya başlanmıştır.

2016 yılından itibaren ise “vatandaşlık kapısının açılması” ile bir başka aşamaya geçilmiştir. “Doğal yollarla” olmasa da vatandaşlık kanunun “istisnai vatandaşlık” maddesi çerçevesinde Suriyeliler arasından “uygun görülenler” vatandaş olmaya “davet edilmeye” başlanmıştır. 2023 yılına kadar devam eden uygulama ile 240 000 civarında Suriyeli Türkiye Cumhuriyeti “vatandaşlığına alınmıştır.”⁴ 2023 yılına kadar azalarak devam eden Suriyelilere davet usulü ile vatandaşlık verilmesi bu tarihten sonra resmi verilere yansıdığı kadarı ile neredeyse uygulanmamaktadır.

2024 yılının son günlerinde Suriye’deki rejim değişikliğinden sonra geçen iki yılın sonunda başka bir aşamaya gelindiği açıktır. Suriye’de meydana gelen rejim değişikliği sonrası, halen çeşitli güvenlik riskleri devam etse de Suriyelilerin Türkiye’ye yönelmesine neden olan “zorlayıcı güvenlik ortamı” değişmiştir. Ancak gerek Suriye’deki şartlar gerekse Türkiye’de Suriyelilerin uzun yıllar boyunca inşa ettikleri toplumsal hayat halen geri dönüşe imkân verecek düzeye erişmemiştir ve gönüllü geri dönüş eğilimleri de giderek azalmaktadır.

Rejim değişikliğinin ardından da Türkiye’nin en üst düzeyde siyasi iradesi, Suriyelilerin

2 Chaloub, L. (2025). From protected to protracted: A study of temporary protection mechanisms’ “permanent temporariness” in European and Latin American practices. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 33(4), 655–687.

3 Acuner, Ş.N. (2025). Eşikte Yasallık. Kavram analizi. Göç Araştırmaları Vakfı. Ankara. https://gocvakfi.org/wp-content/uploads/2025/11/Esikte-Yasallik-Kavram-Analizi_Sevval-Nur-Acuner_13112025-1.pdf

4 Sağiroğlu, A. Z., Ünsal, R. ve Özenci, F. (2025). Türkiye Göç ve İnsan Hareketlilikleri Yıllığı-2024. GAV Perspektif Yayınları. Ankara.

zorla gönderilmeyeceğini, sürecin “güvenli, gönüllü ve onurlu” geri dönüş ilkeleri çerçevesinde yürütüleceğini beyan etmiştir. Diğer bir ifade ile Suriyelilerin gönüllü olarak geri dönüşlerinin dışında zorlayıcı bir politika izlenmediği ve 2 milyon kadar Suriyelinin Türkiye’de kalmaya devam edeceği değerlendirilebilir.

On beş yılı aşkın süreç içinde her geçen gün, Suriyeliler Türkiye’de siyasal ve hukuki süreçlerin ötesine geçerek ekonomik ve sosyolojik süreçlerin içine dahil olmuşlardır. 240 000 civarında bir nüfus vatandaşlık yolu ile kalıcı bir statü kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı edinenlerin arasında bir kısmı Suriye’ye dönmeyi diğer bir kısmı ise üçüncü ülkelere geçmeyi tercih etmiş olmakla birlikte büyük kısmı Türkiye’de kalmaya devam etmektedirler. Bunun yanında 36 000 kadar Türk vatandaşı ile evlenerek Türkiye’de yaşayan Suriyeli bulunmaktadır ve bu grupta vatandaşlık işlemlerinin tamamlanmasını beklemektedir.

Sayıları 200 000 civarında olduğu tahmin edilen bir nüfusun vatandaşlık daveti aldığı ve işlemlerinin sonlanmasını beklediği rapor edilmektedir. Bu gruptan insanların Suriye’ye dönemleri halinde vatandaşlık işlemlerinin iptal edileceği endişesi ile bekledikleri de değerlendirilmektedir.

Çalışma izni sahibi Suriyelilerin sayısının 170 000 civarında olduğu aktarılmaktadır. Kayıt dışı istihdam edilenlerin sayısı ise bundan çok daha fazladır. 70 000 kadar yükseköğretim kurumlarında kaydı bulunan Suriyeli bulunmaktadır. Sayıları 300 000 yakın bir nüfusun fiilen toplumsal hayatın içinde bulunduğu bir tespit olarak not edilmelidir.

Ayrıca iki milyonu aşkın Suriyeli nüfusun içinde yaklaşık yarısı 18 yaşın altındaki nüfustur. Bu gösterge Suriyelilerin arasındaki önemli bir grubun Türkiye’de doğan veya erken yaşlarda gelen bir nüfustan oluştuğuna işaret etmektedir. Bu açıdan Suriyelilerin tamamı için bir “geri dönüş” tartışması kadar “yeni bir göç” olgusunu göz ardı etmemek gerekir.

Bir kısmı da mevcut yasalar çerçevesinde fakat büyük çoğunluğu “de facto” (fiili) olarak toplumsal hayatın içine katılan büyük kitlenin, geri dönme eğilimlerinin azaldığı ve başka bir seçeneğin masada olmadığı bir halde, hangi şartlarda Türkiye’de kalması gerektiği sorusu cevaplanması gereken bir sorudur.

Diğer taraftan Suriye’ye geri dönüşler azalarak da olsa devam etmektedir. Geri dönmenin önündeki “güvenlik” endişeleri büyük ölçüde ortadan kalkmış gibi görünse de pek çok otorite Suriye’nin tamamen “güvenli bir ülke” haline geldiğini söylemek için erken olduğunu ifade etmektedir. Sekteryen çatışmalar, eski milis güçlerin faaliyetleri, Suriye’ye komşu ülkelerden devam eden tehditkâr saldırılar, savaş dönemlerinden kalan mayınlar, hukuk sisteminin ve merkezi otoritenin ülke genelinde tam olarak işlevsel hale dönüşmemesi, mülkiyet anlaşmazlıkları gibi pek çok sorun Suriyelilerin kaynak ülkeye dönmelerini güçleştirmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar da geri dönüş konusundaki tereddütleri izale etmeye yetecek seviyede değildir.

Yerinden edilen gruplar açısından beş yıl önemli bir eşik olarak kabul edilmektedir. Son 40 yılda yerinden edilme vakaları ile ilgili yapılmış çalışmalar beşinci yıldan itibaren geri dönüş eğilimlerinin % 50 lerin altına düşmediğine işaret etmektedir. Bu gerçekçi perspektif kalıcılık ve geri dönüş seçeneklerinin her ikisini de dışlamayan, daha geniş bir bakış açısı gerektirmektedir.

Bu açıdan, bir yandan kalıcılığı ihmal etmeyen, diğer yandan geri dönüşü teşvik eden veya geri dönüşün önünde engel oluşturan koşulların eş zamanlı olarak varlığını sürdürdüğünü göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak kalış ve dönüş ikilemi arasında insanların hayatlarını devam ettirdiklerini ve her iki seçenek için de daha dikkatli ve hassas politikalara ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmelidir.

Bir taraftan Türkiye'de kalan Suriyelilerin "geçici koruma" statülerinin sona erdirilerek kalıcılıklarının hangi şartlarda mümkün olacağına, diğer taraftan Suriyelilerin ülkelerine gönüllü geri dönüşlerinin ne şekilde gerçekleşebileceğine dair tutarlı, açık ve insani değerlere uygun bir "yol haritasına" ihtiyaç bulunmaktadır. Bu yol haritasına dair politika ve uygulamalar için öncelikli ve acil olan unsur ise en üst düzeyde bir siyasi iradedir.

Suriye'ye dönenler veya Türkiye'de kalanlar açısından odaklanması gereken bir diğer parametre "sürdürülebilirlik"tir.

1.3. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, gerek kaynak ülkeye dönenlerin orada yeniden kalıcı olması gerekse Türkiye'de ikamet etmeye devam edenlerin hukuki ve kurumsal güvenceye kavuşturulması süreçlerinin tamamını kapsayan kurucu bir ilkedir. Bireyleri uzun yıllar boyunca "çalışıyor fakat güvencesiz, toplumun içinde fakat hukuken askıda, kayıtlı fakat geleceği belirsiz" bir yasal arafta tutmak, hem kamu düzeni hem de toplumsal barış açısından telafi edilemez riskler barındırmaktadır. Bu yapısal açmazın aşılması; gönüllü geri dönüş şartlarının detaylı ve dikkatli biçimde devam ettirilmesini, sahadaki fiili yerleşikliğin (*de facto*) gereksinimlerini karşılayan, gönüllü geri dönüşü teşvik ederken geride kalanların hukuk düzeni içindeki konumunu netleştiren basamaklı bir normalleşme ve statü geçiş stratejisinin ivedilikle hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'de geçici koruma rejimi statüsünde 15 yılı aşkın süredir ikamet eden Suriyeli nüfusun mevcudiyeti hem bireysel gelecek daha ileri hem de ev sahibi devletin kamu politikaları açısından yapısal sürdürülebilirlik sınırlarının sonuna yaklaşmış görünmektedir. Bir yandan kaynak ülkedeki belirsizlikler nedeniyle geri dönemeyen, diğer yandan ise Türkiye'de uzun yıllar içinde inşa ettikleri fiili duruma rağmen uzun erimli hukuksal güvenceden mahrum kalan Suriyelilerin bir "hukuki ve toplumsal araf" durumunda bulundukları söylenebilir.

Bunun beraberinde belirsizlik ve kırılganlık durumu özellikle Türkiye'de doğmuş ve toplumsallaşma süreçlerine erken yaşlarda dahil olmuş Suriyeli genç kuşakların geleceklerine dair normal bir hayat planlamalarına engel olmaktadır.

Türkiye okul çağındaki Suriyeli nüfusun yönetimi açısından olağanüstü bir deneyim ortaya koymuştur. Türkiye'deki Suriyeli okul çağı nüfusunun toplam okullaşma oranı, dünya genelindeki mülteci çocukların toplam okullaşma oranının üzerindedir.

Tablo: Türkiye’de ve dünyada yerinden edilen nüfusun okullaşma oranları (2025 yılı)⁵

TÜRKİYE’DE				DÜNYA’DA
Kademe	Yaş	Öğrenci Sayısı	Okullaşma Oranı	Okullaşma Oranı
Okul öncesi	5	25.759	% 29,67	% 42
İlkokul	6-9	325.511	% 97,61	% 67
Ortaokul	10-13	225.237	% 97,30	% 67
Lise	14-17	99.014	% 45,37	% 37
Toplam	5-17	675.521	% 77,64	% 54

Özellikle ilköğretimin birinci ve ikinci basamağındaki Suriyeli okul çağı nüfusunun okullaşma oranı son derece yüksektir. Genel olarak dünyada mültecilerin okullaşma oranı neredeyse yarı yarıya iken Türkiye Suriyelilerin okul çağı nüfusunun üçte dördünden daha fazlasını okullandırmayı başarmıştır. İlköğretim birinci ve ikinci kademedeki (ilkokul ve ortaokul) ise okullaşma oranları neredeyse % 100’e yakındır.

Okul çağı nüfusunun tamamı ev sahibi öğrenciler ile birlikte aynı sınıflarda eğitim almaktadır ve yerli akranları toplumsallaşma süreçlerinin içindedir. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu Türkçeyi Arapçadan daha iyi bilmektedirler. Okullardaki akademik başarıları yaşlılarından farklı değildir. Anadilleri olan Arapçayı, gündelik konuşma dilinde (ammi) konuşup anlasalar da yazı dili Arapçayı (fussa) birçoğu yeterince bilmemektedir.

Eğitim çağındaki Suriyelilerin eğitimlerinin sürdürülebilirliği geri döndükleri durumda Suriye’de, dönemedikleri durumda Türkiye’de bu kuşağın iki dilli ve çift taraflı eğitim planlaması açısından oldukça önemlidir.

2026 yılında Türkiye’nin Şam Büyükelçiliği riyasetinde Suriye’de eğitim alanında yapılan çalışmalar oldukça etkileyicidir. Türkiye’nin, Şam’daki yeni yönetim ile koordinasyon halinde yürüttüğü politikalar stratejik bir değer taşımaktadır. Türkiye’de yetişmiş çocukların Suriye eğitim sistemine entegrasyonu, Türkçe dil birikiminin korunması, müfredat uyumu ve diploma denklik süreçlerinin güvenceye alınması gönüllü geri dönüşün (voluntary repatriation) ve yeniden entegrasyonun (reintegration) sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez adımlardır. Bu uygulamaların yaygınlaştırılarak devam ettirilmesi ve desteklenmesi önemlidir.

Ayrıca öğrencilerin yükseköğretime devam etmeleri için uzaktan eğitim veya Türkiye’ye YÖS sınavı vasıtası ile tekrar gelebilme imkanlarının verilmesi eğitim süreçlerinin sürdürülebilirliği açısından önemli olacaktır. Halen Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında eğitime devam eden 70 000 lisans ve 2000 kadar lisansüstü öğrenci Suriye’nin yeniden inşasında kritik roller üstlenebilirler. Suriye’ye geri dönenler de dahil olmak üzere Suriyeli

5 UNCHR ve MEB verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

genç kuşakların eğitim süreçlerine dahil edilmeleri ve teşvik edilmeleri yönünde politikalar ile güçlenerek Suriye'ye dönecek bir nesil hem Suriye'nin kalkınmasında hem de Türkiye ile olan ilişkilerde kritik rol oynayacaktır.

Kuşaklar için risk değerlendirmesi sadece "terör" gibi marjinal risk olguları üzerinden düşünülmemelidir. Kayıp nesil, içinde yaşadığı toplumun toplumsallaşma süreçlerinden mahrum kalmış ve beşeri sermaye yönü itibarı ile topluma katkısı sınırlı kalmış veya potansiyelinden geride kalmış olmayı da içerir. Gerek Suriye'nin gerekse Türkiye'nin geleceğinde önemli bir katkı potansiyeli olabilecek ve daha önemlisi stratejik olarak her iki toplum arasında "köprü" vazifesi üstlenebilecek bu grupların görmezden gelinmemesi gerekir.

Genç kuşaklar için Suriye'ye gitmek, bir "geri dönüş"ten ziyade yeni bir "göç hareketi" olarak anlaşılmaktadır. Bu açıdan Suriye'ye geri döndükleri durumda da Türkiye'de kaldıkları durumda da bu kuşağın sürdürülebilir normal bir hayata kavuşmaları için desteklenmeleri beklenir.

Eğitim süreçlerine benzer biçimde iş gücü piyasaları ve ticari faaliyetler açısından sürdürülebilirlik önemlidir. Türkiye'de uzun yıllardır istihdam edilen Suriyeliler Türkiye'nin bazı şehirlerinde belli sektörlerde "kilit" bir pozisyonda bulunmaktadır. Çalışma izni ile istihdam edilen 170 000 kadar Suriyelinin dışında sayıları yüzbinleri bulan Suriyeli çalışanların iş gücü piyasasındaki yerinin ikame edilmesi kolay olmayacaktır.

Bunun yanında Türkiye'de kayda değer bir ulusal ve uluslararası ticaret yapan Suriyeli bulunmaktadır. Hem Türkiye'de edindikleri tecrübe hem de Türkiye'nin üretim kapasitesi Suriye'nin kalkınmasında ve ekonomik gelişiminde önemli bir rol üstlenecektir. Başta Arap dünyası olmak üzere diğer uluslararası ticari ağlara Türkiye'nin üretim gücünün de dahil edilmesi ekonomik ve ticaret alanındaki sürdürülebilir politikaların geliştirilmesine bağlıdır.

Geri dönüş (return), tekrar vatanlaştırma (repatriation), yerinde yeniden entegrasyon (reintegration) ve rehabilitasyon (rehabilitation) süreçlerinin sürdürülebilirliği ise ikinci boyuttur. Genellikle birbirinin yerine kullanılan bu kavramlar birbirini tamamlayan olgulara tekabül eder. Geri dönüşlerin sürdürülebilirliği diğer süreçleri gerçekleşmesine bağlıdır. Aksi halde "geri dönüşler" tekrar (düzenli ve düzensiz) göç hareketliliği olarak ortaya çıkabilir. Ayrıca geri dönüşlerin sürdürülebilirliğinin başarısı geride kalanların önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Geri dönüş (return) fiziksel ve mekânsal olarak insanların ayrıldıkları kaynak ülkeye dönmesi anlamına gelmektedir. Geri dönenlerin yeniden vatanlaştırma (repatriation) süreçleri insanların hukuki ve toplumsal olarak yeniden vatanlarına aidiyet bağlarının tesis edilmesine işaret eder. Yeniden yerinde entegrasyon (reintegration) ise daha çok sosyal ve ekonomik süreçlerin işlerliğine bağlıdır. Nihayet insanların ruhsal iyi oluşları da dâhil olmak üzere sağlık hizmetlerine erişimleri ile psikolojik ve sosyo-psikolojik süreçlerinin iyileştirilmesine işaret eden rehabilitasyon (rehabilitation) süreçleri geri dönüşlerin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Her biri bütüncül ve kapsamlı biçimde planlanması gereken bu süreçlerin geri dönüşlerin sürdürülebilirliği açısından düşünülmesi gerekir.

Suriye'ye geri dönenlerin kalıcılığı, geride kalanların geri dönüş kararlarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Devrimin ardından geçen iki yılın sonunda geri dönenleri sadece "öncü göçmen" olarak değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Zira dönenler arasında pişmanlığı-

nı ifade edenlerin ve geride kalanlara “bir süre daha” dönüşü ertelemeyi önerenlerin kanaatleri geri dönüş eğilimlerinin ivmesini daraltan en temel ampirik dinamiklerden biridir. Bu haberler, Türkiye’de kalan Suriyeliler arasında önemli bir etki oluşturmaktadır. Bu açıdan geri dönenlere dair iletişim stratejileri de geri dönüşlerde etkili olmaktadır.

Geri dönenlerin kalıcılığının devamlılığı güvenlik konularının ötesinde siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatın pozitif yönlü gelişimine bağlıdır. Henüz kırılmalılığı devam eden Suriye’deki koşulların gelişmesi ve iyileşmesi dönenlerin kalıcılığını ve geride kalanların dönüş kararlarını önemli ölçüde artıracaktır.

Geri dönüşlerin kalıcılığının sürdürülebilirliği salt silahların susmasıyla değil; Suriye’nin fiziki, iktisadi ve kurumsal imarının başarısına bağlıdır. Bu bağlamda Türkiye’nin Suriye’nin kalkınmasına vereceği çok boyutlu altyapı ve kurumsal destek, sadece komşu bir coğrafyanın istikrarını ve güvenliğini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda geri dönüşleri gerçekçi ve kalıcı kılacak en temel “kaldıraç” vazifesi görecektir.

Bu açıdan Suriye’nin imar faaliyetleri başta olmak üzere çok boyutlu sorunlarına destek olmak ve çözüm üretmek her iki toplum açısından sadece “güvenlik mimarisinin” değil, ulusal ve bölgesel kalkınmanın bir “manivelasına” dönüşebilir. Bu anlamda Suriye’nin kalkınması geri dönüş şartlarını da belirgin biçimde etkileyecektir.

Üçüncü bir seçenek ise Türkiye’de kalıcı olması muhtemel gruplar ile ilgilidir. En iyi durumda dahi Türkiye’deki Suriyelilerin kayda değer bir kısmının kalıcı olma ihtimali göz ardı edilmemesi ve “yüzleşilmesi” gereken bir olgudur. Sadece şu anda Türkiye’de kalanlar değil, Suriye’ye dönenler arasında da Türkiye’ye yönelik bir mekik hareketlilik olması beklenen bir durumdur. Bu hareketliliklerin önüne set çekmek yerine “yönetmek” pek çok açıdan daha “pozitif” sonuçlar üretecektir.

Türkiye’nin “gönüllülük” esasına dayalı politikasının devam ettiği seçenekte Türkiye’de toplumsal hayata fiili olarak katılmış önemli bir nüfusun Türkiye’de hangi şart ve statüde kalmaya devam edecekleri tartışılmalıdır.

Sonuç olarak sürdürülebilirlik gerek kaynak ülkeye dönenlerin yeniden entegrasyonu gerekse Türkiye’de ikamet etmeye devam edenlerin hukuki ve kurumsal güvenceye erişmesi süreçlerini kapsayan temel bir ilkedir. Yerinden edilen büyük ölçekli toplumsal grupların “çalışıyor ama güvencesiz, toplumun içinde ancak hukuken kırılmalı, kayıt altında fakat geleceği belirsiz” bir statüde arafta kalması yerel toplum açısından da göçmen gruplar açısından da geri döndürülemez riskler barındırır. Bu yapısal açmazın ortadan kaldırılmasının yolu; uzamış kalış süreçlerinin sonunda fiili yerleşikliğe dönüşen süreçlerin kademeli biçimde normalleşme ve statü geçiş stratejileri çerçevesinde hukuki zemine taşınması, aynı zamanda gönüllü geri dönüş ve dönüşte zemin hazırlayan sosyo-ekonomik zeminin desteklenmesi ve sürdürülmesidir.

Paradoksal gibi görünen kalıcılık ve geri dönüş süreçlerinin kesişim ve geçiş noktaları iyi yönetildiği durumlarda her iki toplum için ortak ulusal ve bölgesel çıkarlar maksimize edilecektir.

Buraya kadar ortaya konulan temel parametreler çerçevesinde, Türkiye’deki Suriyelilerin geleceğine ilişkin üç olası politika senaryosu ve bu senaryoların muhtemel sonuçları bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2

SENARYOLAR

Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilerin geleceğine dair siyasi, hukuki ve akademik tartışmalarda karar alıcıların ve kamuoyunun yüzleşmekten halen imtina ettiği temel gerçeklik “fiili kalıcılık” meselesidir. 2016 yılından beri devam eden gönüllü geri dönüşler 2024 yılı sonundaki rejim değişikliğinden sonra dramatik biçimde artış olsa da aradan geçen iki yılın sonuna doğru belirgin bir azalma eğilimine girmiştir ve kaynak ülkedeki koşullar dönüşlerin beklendiği kadar hızlı olamayacağına işaret etmektedir.

Bu durumda Türkiye’nin önünde teorik ve pratik olarak üç temel stratejik hat belirginleşmektedir. Birincisi, Suriyelilere dair geçici koruma statüsünün “askıya alınarak” veya dolaylı “baskı araçları” ile her hâlükârda Suriyelileri ülkelerine göndermeyi hedefleyen “dışlaştırma” yaklaşımı; ikincisi, geçici koruma mekanizmalarının içeriğini değiştirerek veya insani ikamet gibi ara statüler ile “geçici statükoyu” sürdürmeyi amaçlayan “kalıcı geçicilik” yaklaşımı; üçüncüsü ise gönüllü geri dönüşü kaynak ülkedeki kalkınma ve normalleşme süreçlerine paralel olarak yürütürken, Türkiye’de kalan nüfusu kademeli ve hak eksenli bir uyum ve naturalizasyon ortamına hazırlayan “rasyonel normalleşme” yaklaşımıdır.

Birinci senaryo, her hâlükârda ve biçimde Suriyelileri “zorla” veya “yapılandırılmış gönüllülük” ile ülkelerine geri göndermektir. Popülist ve bir o kadar stratejik bir düşünceden mahrum bu yaklaşımın tarafların hiçbirine bir faydası olmayacağı gibi orta ve uzun vade-

de önemli riskleri de harekete geçireceği açıktır.

Sosyolojik gerçekliğin ürettiği toplumsal bağları ve kaynak ülkedeki koşulları göz ardı ederek Suriyelilerin doğrudan “zorla” kaynak ülkeye sevk edilmesi en “kötü” seçenektir. Zorla göndermek, “sınır dışı” (deport), “terke davet” gibi usuller ile Suriyelilerin ülke dışına çıkarılması anlamına gelir. Geçici korumanın Cumhurbaşkanı kararıyla sona erdirilmesi, tek başına Suriyelilerin otomatik olarak statüsüz ve “düzensiz” duruma düşmesi anlamına gelmez; Geçici Koruma Yönetmeliği sona erme kararında geri dönüş, başka bir statünün topluca verilmesi, bireysel uluslararası koruma başvurularının değerlendirilmesi veya Kanunda öngörülen şartlarla Türkiye’de kalış seçeneklerinin belirlenmesine imkân tanımaktadır. Bu seçenekler gözetilmeksizin kişilerin düzensiz duruma düşürülmesi ve sınır dışı işlemlerine tabi tutulması “en sert” ve “yıkıcı” politika tutumu olacaktır.

Görünürde kaba bir zorlama olmayan ancak uygulamada birtakım temel haklara erişimin aşamalı olarak geri çekilmesi, çalışma hayatı ile hareket serbestisinin kısıtlanması ve sosyo-ekonomik hayat alanlarının daraltılması ile Suriyelilerin geri dönüş süreçleri manipüle edilebilerek geri dönüşler “yapılandırılabilir”. “Yapılandırılmış gönüllülük” açık ve kanıtlanabilir bir zorlama olmadan, göçmenlerin kendi iradeleri dışında “gönüllü geri dönüş” “ikna” edilmesi anlamında kullanılmaktadır. Göçmenlerin çaresizce geri dönme-ye icbar edildikleri “yapılandırılmış gönüllülük” uygulamaları da sonuç itibarı ile zorlayıcı politikaların “örtük” bir biçimidir.

Basit ve insiyakî olarak akla gelen ve önerilen bu senaryo her iki toplumun da aleyhine olabilecek ve yeni “çözumsuzlükler” üretecek “en kötü” senaryodur.

Zorla geri gönderme veya yapılandırılmış gönüllülük mekanizmalarıyla geri dönüş politikaları, her şeyden önce uluslararası sığınma hukukunun temel ilkesi olan geri gönderme ilkesinin açık ihlali haline dönebilir. Uzun yıllar boyunca Suriyelilere sağladığı “koruma şemsiyesi” ile hak edilmiş uluslararası bir “statü” kazanmış bulunan Türkiye’nin küresel ve bölgesel alandaki siyasi, hukuki ve ahlaki duruşunu telafisi güç şekilde zedeleyebilir.

Ancak bu türden bir politikanın esas ve daha derin tahribatı yıllar boyunca iki ülke arasındaki siyasi, güvenlik ve toplumsal bağlar üzerinde olacaktır. Yıllar boyunca Türkiye’de hayat kurmuş ve sürdürmüş büyük bir beşeri sermayenin “kayıp nesle dönüşme” ve her boyutu ile Türkiye’ye eklemlenmiş beşeri sermayenin heba edilmesi iki ülkenin de menfaatine olmayacaktır.

Zorlama uygulamalar ile Türkiye’den “gönülsüzce” ayrılmak zorunda bırakılan ve çoğunluğu genç kuşaklardan oluşan bu ölçekte bir topluluğun toplumsal dokudan radikal biçimde koparılması ve güvencesiz bir ortama sürüklenmesi sadece sınır ötesinde sosyo-ekonomik bir çöküşü hızlandırmakla kalmayacak; Türkiye’nin güney sınırlarını tehdit eden, kontrol dışı göç baskısını kronikleştiren ve en önemlisi Türkiye’nin Suriye’de dahil olmak üzere uzun vadeli bölgesel güvenlik mimarisini kökten zafiyete uğratabilecek bir stratejik hataya dönüşebilir. Geri dönenlerin aidiyet krizi ve kültürel şok deneyimlerine dair ön alıcı uygulamaların eksikliği iki kültür ve coğrafya arasında savrulan radikalleşme ve kriminal ağırlara karşı savunmasız kırılgan ve radikal bir kuşağın ortaya çıkmasına neden olabilir.

Suriye krizinin en başından itibaren Türkiye’nin yerinden edilenlere yönelik politikasında bu türden bir “zorlama” anlayışı olmamıştır ve görünür gelecekte de buna benzer bir olasılık düşük görünmektedir. Rejim değişikliğinden sonra da en üst seviyeden siyasi irade,

Surîyelilerin “gönüllü, güvenli ve onurlu” geri dönüş politikaları üzerinde devam etmektedir. Ancak gelişen siyasi ve ekonomik gelişmelerin daha sert türden bir yöne evrilmesi tamamen olasılık dışı kabul edilemez.

İkinci senaryo, Suriyelilerin kalıcılığını kabul ederek Suriyelilere “kalıcı geçici statüler” ile yola devam etmektir.

Türkiye’de kalması olası Suriyeliler hakkındaki tartışmalar birkaç başlık altında özetlenebilir. Bir kısım uzman *geçici korumanın devam ettirilmesi* gerektiğini savunmaktadır. Bunların bir kısmı geçici korumanın sağladığı hakların giderek daraltılmasını ve böylece ikamet iznine doğru bir geçişin işletilmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir kısmı ise geçici korumanın mevcut hali ve genişletilerek devam etmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Bir başka görüş, Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’nden beri koruduğu “coğrafi çekince”nin kaldırılması gerektiğini, böylece Suriyeliler de dâhil Avrupa dışından gelen ve mülteci tanımındaki şartları taşıyan kişilerin “mülteci statüsüne” erişebilmesini teklif etmektedir.

Her iki görüşte zaten uygulanmakta olan statükonun korunmasını veya genişletilmesini savunsa da mevcut durumdan çok daha kolay ve ileri bir çözüm önermemektedir. On yılı aşkın süredir geçici koruma rejimi altında yaşamış veya bunun içinde doğmuş bir nüfusun, kaynak ülkede tehdit şartları büyük ölçüde ortadan kalkmış iken halen “güvenlik şemsiyesi altında” hayatını sürdürmesini düşünmek normal hayata geçişin geciktirilmesi anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile uluslararası koruma statülerinden herhangi biri ile devam etmek “sürdürülebilir” görünmemektedir.

Bir diğer önerilen seçenek “insani ikamet” statüsüdür. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 46. ve 47. maddelerinde şartları düzenlenen “insan ikamet” statüsünün Suriyelilerin durumuna en uygun seçeneklerden biri olabileceği ileri sürülmektedir.

Suriyelilerin durumu insani ikamet çerçevesinde düşünülebilecek durumlar arasında “Türkiye’den çıkış yaptırılmayan veya Türkiye’den ayrılmaları makul veya mümkün görünmeyen yabancılar” çerçevesinde değerlendirilebilir. Geri dönüşlerin gönüllü olarak gerçekleşmesinin ve doğal sürecinde ilerlemesinin beklenildiği bir ortamda insani ikamet, geçiş sürecinin planlanmasında tamamlayıcı bir rol yerine getirebilir. Ancak bu da uzun erimli bir meseleler için yeterli bir çerçeve olmayacaktır.

Ancak hangi ara statü sonrası olursa olsun statülerin sürdürülebilir normalleşme süreçleri ile neticelenmesi gerekir. Suriyelilerin geçici statüsünü erteleyen veya uzatan süreçlerin sonunda tartışılması gereken süreçler, Suriyelilerin kaynak veya varış ülkesinde normalizasyon süreçlerinin bir parçası olarak planlanmalıdır.

On yılı aşkın bir sürenin sonunda her türden geçicilik statülerini kalıcı ve uzun erimli süreçler olarak planlamak hem güvenlik açısından hem de geciken (varış veya kaynak ülkesindeki) uyum ve normalleşme süreçleri açısından makul olmayan bir seçenek olarak görünmektedir. Diğer taraftan gönüllü geri dönüşler ile kaynak ülkede veya varış ülkesinde yürütülecek normalizasyon süreçlerine yönelik bir “yol haritasının” parçası ve ara durakları olarak geçici statülerin devam ettirilmesi veya dönüştürülmesi düşünülebilir.

Buraya kadar yazılanlar mevcut tartışmalardan çıkarılan iki politik tutumun bir tür özettir. Bu iki senaryonun dışında üçüncü bir yol daha açılabilir.

Üçüncü senaryo “geri dönüş” ve “kalıcılık” senaryoları arasında sıkışmadan birden fazla seçeneği gerçekçi biçimde değerlendirmek ve bir yol haritası çerçevesinde makul bir çözüm üretmektir. Politika açısından en makul yol, “herkese otomatik vatandaşlık” ile “süresiz geçicilik” veya “geri dönmeye zorlama” dışında üçüncü bir yol geliştirmektir.

Bu çerçevede kaynak ülkeye gönüllü geri dönüş mekanizmaları somut ekonomik ve kurumsal destekler ile devam ederken, Türkiye’de kalması kaçınılmaz görünen nüfusun hukuki ve toplumsal uyum süreçleri eşzamanlı yönetildiği bütüncül bir yol haritası geliştirilebilir. Bu yaklaşım birbirini dışlayan iki zıt süreç olarak değil, aksine birbirini tamamlayan rasyonel bir geçiş mimarisinin iki temel “sacayağı” olarak değerlendirilmelidir.

Bu iki seçenekli stratejinin başarısı, göç yönetiminde işletilecek “normalizasyon” ve “naturalizasyon” süreçlerinin hem Türkiye’yi hem de Suriye’yi kapsayan çift yönlü bir kurguya dayalı olarak işletilmesine bağlıdır. Bu açıdan normalizasyon salt Türkiye’deki uyum politikalarına değil, Suriye’ye dönenlerin başarılı yeniden entegrasyonuna bağlıdır. Diğer taraftan Türkiye’de kalan nüfusun ve özellikle genç ve çocuk nüfusun geçici korumanın ürettiği doğal hayatın dışına iten süreçlerden sürdürülebilir bir zemine taşınması bu sürecin diğer aşamasıdır. Türkiye’de kalan gruplar için normalleşme süreçleri, doğrudan ve koşulsuz bir hak tanımından ziyade, rasyonel bir geçiş sürecinin sonunda devreye girecek naturalizasyon mekanizmaları ile tamamlanmalıdır. Vatandaşlık edinimini ifade eden naturalizasyon, bir “istisnai lütuf” veya “otomatik bir mekanizma” gibi değil; dil yeterliliğinden kamu düzenine uyuma, vergi incelemesinden kayıtlı istihdama katkıya kadar farklı kriterlerin incelendiği bir süreç izlemesine dönüştürülmelidir. Objektif kriterlere göre tanımlanmış bir “kazanım eşiği” olarak tasarlanan vatandaşlık aidiyeti toplumsal uyum süreçleri açısından da değerlendirilmelidir. Kamuoyu vicdanını gözetken, liyakat ve uyum kriterlerinin yerine getirilmesine bağlı olarak “edinilen”, denetlenebilir, açık, ve şeffaf makul sürelerde işletilen süreçlerin sonunda belirlenen eşiği aşan kişiler vatandaşlık edinirken, eşiği aşamayanların kaynak ülkelerinde normalleşme süreçleri desteklenmelidir.

“Normalizasyon” (normalization) kavramı göç literatürü çerçevesinde yerinden edilen ve alışık olduğu toplumsal hayattan koparılmış insanların “normal hayatlarına” tekrar dönebilmelerini ifade eden ve daha çok sosyolojik bir kavramdır. Her zorunluluk belli bir zamandan sonra tekrar kendi normalliğini kurar veya normaline döner. Bu anlamda yerinden edilen insanların her hâlükârda belirsizlik ve güvencesizlik ikliminden çıkıp normalleştirilmeleri gerekir.

Normalleştirme iki biçimde olabilir. Zorunlu sebeplerin ortadan kalktığı ve kaynak ülkede şartların “normale döndüğü” durumda normalleşme süreçleri “geri dönme” (return) veya “tekrar vatanına gönüllü kavuşturma” (voluntary repatriation) yolu ile kaynak ülkede gerçekleşir.

İdeal olan bu seçenek varış ülkesinde geçen her sene sonrası daha da zorlaşır. Özellikle varış ülkesinde dünyaya gelen yeni kuşaklar açısından kaynak ülkeye dönüş, “geri dönüşten” ziyade yeni bir “göç” hareketliliği gibidir. Bu kuşaklar açısından geriye göç, sadece kimlik karmaşası ve kültür şoku açısından değil, varış ülkesinde geleceğe yönelik fırsat ve imkanlar açısından da zorluklar ortaya çıkarır.

Diğer taraftan aradan geçen uzun yıllar geri dönüş konusunun sosyolojik boyutlarını da doğurur. Yerinden edilen insanların varış ülkesinde sosyo-ekonomik hayatın içine fiili

(de facto) veya yasal (de jure) olarak katılmaları geri dönüşlerin her geçen gün daha da zayıf bir seçenek haline dönüşmesine neden olur.

Son 40 yılda dünyanın çeşitli bölgelerinde deneyimlenen yerinden edilmelere dair istatistikler beş yılın ardından sosyolojik süreçlerin devreye girdiğine ve gönüllü geri dönüşlerin % 50'liler seviyesine indiğine işaret etmektedir.

Her halükârda geri dönüşlerin nasıl ve ne boyutta olacağını belirleyen varış ülkesinin politikaları ve uygulamalarıdır. Birinci senaryoda çerçevesi çizildiği gibi “zorla” veya “yapılandırılmış zorlama” ile geri gönderme politikaları yerinden edilmiş nüfusu ikinci bir zora mecbur ve maruz bırakarak gerçekleşirse, ülkenin çektiği zahmet ve yükün boşa gitmesine ve orta-uzun vadede ise kendi aleyhine tabloların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Geri dönüşlerin “sıfır noktasına” doğru çekildiği, normalleşmenin kaynak ülkede sınırlı ölçüde gerçekleştirilebildiği ve fiili olarak kalıcılığın kabul edildiği bir durumda kalanların nasıl normalleştirileceği sorusu gündeme gelmektedir. Normalleşmeden kasıt insanların öngörülebilir bir gelecek inşa edebilecekleri sosyo-ekonomik bir hayata dahil edilmeleridir.

Yerleşikliğin üzerinden on yıl geçtikten sonra ve kalıcılığın belirginleştiği bir ortamda Suriyelilerin “vatandaşlaşma” süreçlerine dair bir yol haritası inşa edilmelidir. Teknik olarak “naturalizasyon” (naturalization) kavramı ile ifade edilen süreç, kalıcılık durumlarında normalleşme süreçlerinin en önemli yoludur.

Naturalizasyon bir yabancıya başka bir ülkenin vatandaşlığını sonradan kazanması sürecini ifade eder. Bu süreç yalnızca oturma şartlarının değil, yabancılık statüsünün kendisinin de sona ermesi anlamına gelir. Naturalizasyon, sonu vatandaşlık edinimi ile biten bir süreçtir ve sürecin başarılı olduğu durumda “vatandaşlık edinilir”. Ancak vatandaşlık edinimi “hak edilmesi gereken” bir statüdür ve belli kriterlerin gerçekleştirilmesine bağlı olarak işler. Bu şartların yerine getirilemediği durumda ise yabancıya kaynak ülkesine dönmek makul bir seçeneğe dönüşür.

Kanada gibi sistemler koruma ve kalıcı üyelik arasındaki köprüyü görece olarak daha kurumsal kurarken, ABD ve Avustralya geçici insani statüler ile kalıcı üyelik arasında daha parçalı yollar üretir; AB ülkeleri ise uzun dönem ikameti görece netleştirirken naturalization'ı ulusal siyasete bırakır. Lübnan, mülteci yönetimini yabancılar hukukuna tabi kılarak uzun süreli “prekariteyi yapılaşştıran” örneklerden biridir. Türkiye ise kitlesel geçici koruma bakımından benzersiz ölçekte bir deneyime sahip olmakla birlikte, bu korumayı kalıcı üyelik politikasına dönüştürmede sistematik ve öngörülebilir bir “merdiven” kurmak zorundadır.

Analitik olarak normalizasyon süreci en az beş bileşene ayrılabilir. Birincisi **hukuki tanınmadır**. Kişinin düzensiz veya muğlak statüden tanımlı bir statüye geçirilmesi ve geçiciliğin sonlandırılmasıdır. Bu süreç içerisinde kişinin durumunun izlenmesi, hukuki ve toplumsal normlar açısından topluma katılma irade ve arzusunu ikna edici seviyede “ispat etmesi” beklenir.

Diğer taraftan çeşitli biçimlerde kayıtlı olmayanların veya kayıtlı olmadıkları il sınırları dışında olanların, kayıt dışı çalışma hayatına katılanların ve benzeri düzensiz statülerin af, çağrı, kayıta davet ve teşvik gibi çeşitli yollardan regülere edilmesi gerekir. Bu tür düzensizliklerin makul belli bir takvim sonunda “düzensiz” prosedürlerine tabi olacağına dair bir

duyuru da caydırıcı olabilir.

Kaynak ülkeye dönüşmesi durumunda ise düşünülmesi gereken ve ilgili ülkenin şartları çerçevesinden değerlendirilmesi gereken süreçler olacağı da akılda tutulmalıdır. Türkiye'nin bu konuda Suriye hükümetini desteklemesi, dönenlerin normalleşmesine katkı vermesi önemlidir. Ayrıca ülkesine dönenlerin kimlik, özel mülkiyet ve diğer hukuksal konularda desteklenmesi ve işbirliğine açık tutulması beklenir.

Geri dönüşlerin en önemli bileşeni Suriye'deki şartların normalleşmesidir. Uzun süren yıllar boyunca ortaya çıkan kimlik ve mülkiyet sorunlarının çözümsüz kalması insanların geri dönüşlerinin önünde en büyük engellerden biri olarak görünmektedir. Bu açıdan Suriye'deki mülkiyet anlaşmazlıkları başta olmak üzere diğer hukuki ve kalkınma konularında verilecek destekler geri dönüş süreçlerini de besleyecektir.

İkincisi **idari açıklıktır**. Kayıt, kimlik, adres, biyometri, dosya ve süreçlerin tanımlanması ve işletilmesidir. Türkiye bu konuda son 15 yılda olağanüstü bir hukuki ve idari kapasite geliştirmiştir. Fakat idari süreçlerin “son halkası”ndaki belirsizlik halen en önemli boşluk gibi görünmektedir. Birçok bileşenin ne şekilde işletileceği mevzuat açısından açık ve net olmakla birlikte uygulamada aksayan alanlarda yapılacak düzenlemeler ve uygulamanın takip ve koordinasyonu ile bu aşama netleştirilebilir.

Diğer taraftan normalizasyon çerçevesindeki haklar ve yükümlülükler konusunda da “yol haritası” açık ve net olmalıdır. Vatandaşlığın “verilen bir ayrıcalık” değil, edinilmesi gereken bir “hak ve sorumluluk” alanı olması gerekir. Buna yönelik süreçler şeffaf, açık ve net biçimde ortaya konulmalıdır. Vatandaşlığın “otomatik” bir süreç olmadığı, dil ve kültür uyumu başta olmak üzere belli aşamaların sonunda “edinilecek” bir statü olduğu vurgulanmalıdır.

Bununla birlikte vatandaşlık süreçlerini tamamlama(ya)mayanların gönüllü geri dönüş süreçleri de açık ve net biçimde anlatılmalıdır. Topluma katılım konusunda gereken eşiklerin aşılamadığı durumlarda “geri dönüş” seçeneği, kalanların kendi rızaları ile gönüllü olarak seçecekleri bir yol olarak korunmalıdır. Kaldı ki ileri yaş grupları gibi belli toplumsal grupların, kalıcı olmanın şartlarının bir eşiği aşmaya bağlı olduğunu anladıkları durumlarda da gönüllü geri dönüş süreçlerine yönelecekleri öngörülebilir.

Üçüncüsü **haklara erişim** ile ilgilidir. Çalışma, eğitim, sağlık, sosyal yardım ve aile birleşimi konularındaki kapsayıcı politika ve uygulamalardır. Suriyelilere dair geçici koruma statüsü çerçevesinde son on yılda ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarında önemli bir kurumsal ve hukuki kapasite oluşturulmuştur. Rejim değişikliğinden sonra da destekleyici politikaların keskin biçimde sonlandırılmaması olumlu bir tutumdur. Son dönemde geçici koruma statüsüne dair sağlık politikalarındaki desteklerin normalleştirilmesi ve diğer taraftan dezavantajlı gruplara dair desteklerin devam etmesi iyi örnek uygulamaları olarak değerlendirilebilir.

Benzer biçimde Suriyelilere getirilen çalışma izni muafiyetleri de normalizasyon süreçleri açısından önemli ve değerlidir. Kayıt dışılığı azaltacak ve kayıtlı istihdamı teşvik edecek politika uygulamalarının çeşitlendirilerek devam ettirilmesi normalleştirme süreçlerini desteklemektedir.

Eğitim konusunda en erken dönemlerden itibaren izlenen politikalar özellikle çocuk ve gençlerin “kayıp nesil” olmasına bariyer olmuştur. Bu politikaların Türkiye’de devam ettiril-

mesi, yüksek öğretimin stratejik olarak yönetilmesi ve geri dönenlerin eğitim süreçlerinin normalizasyon süreçlerine dahil edilmesi gerekir. Özellikle yüksek öğretimin hem varış hem de kaynak ülkede normalizasyon süreçlerinin bir parçası olarak değerlendirilmesi önemlidir.

On yılı aşkın süredir çeşitli biçimlerde desteklenen Suriyelilerin normalleşme süreçlerine dahil edilmesi ve belirli hak ve sorumluluklar altında yaşamlarını devam ettirebilmeleri toplumsal barış ve huzur açısından önemlidir.

Dördüncüsü **zaman boyutudur**. Türkiye Suriyelilere uyguladığı geçici koruma statüsünü tutarlı ve istikrarlı biçimde on beş yılı aşkın bir süredir uygulamaktadır. Güvenlik başta olmak üzere Suriye'deki zorlayıcı sebeplerin büyük bir çoğunluğunun ortadan kalktığı düşünülse de altyapıdan temel ihtiyaçların karşılanmasına kadar pek çok konudaki eksikliklerin halen yetersiz ve geri dönüşler açısından ümit kırıcı düzeyde olduğu göz ardı edilmemelidir. Süreç içerisinde kaynak ülkedeki şartların iyileşmesine bağlı olarak gönüllü geri dönüşlerin devam edeceği tahmin edilebilir. Bu nedenle geri dönüş süreçlerinin açık tutulması, desteklenmesi ve zamana yayılarak zorlayıcı uygulamalara müracaat edilmeden yürütülmesi önemlidir. Yerinden edilmiş grupların geri dönüş süreçleri, geri dönüş şartlarının oluşması uzadıkça daha uzun ve zorlu olabilir.

Diğer taraftan Türkiye'de kalması olası gruplar açısından geçici koruma statüsü vatandaşlık gibi daha ileri kalıcı koşulların gerektirdiği statü durumlarına kapalı görünmektedir. Ayrıca birçok uygulamada beş yılı geçmeyen geçici koruma statüsü, geleceğe dair öngörülebilir planların yapılmasını güçleştirebilmektedir. Bu nedenle statünün yasal çerçevesinin veya geçici korumadan çıkıp diğer statülere geçiş seçeneklerinin zaman boyutunun da tartışılması gerekir. Kısa süreli ve kolayca geri alınabilir izinler yerine yenilenebilir, öngörülebilir ve tercihen kalıcılığı belli şartlara bağlayan ve "hak edilmesi" gereken statüler tanımlanmalıdır.

15 yılı aşkın bir süredir yerinden edilmiş bir grubun kaynak ülke veya varış ülkesindeki normalleşme süreçlerinin beş yıldan daha kısa bir sürede gerçekleşmesi makul görünmemektedir. Bu nedenle Suriyelilerin geçici korumadan çıkış ve normalizasyon süreçlerine dahil edilerek veya kaynak ülkede normalleşme süreçlerine dahil olabilmeleri için makul süreler tayin edilmelidir.

Beşincisi ise **toplumsal üyelik** aşamasıdır. Uzamış yerinden edilmiş grupların kimlik ve aidiyet süreçlerinin mümkün olan en kısa sürede normalleştirilmesi beklenir. Özellikle yeni kuşakların ve genç nesillerin toplumsal kimlik ve aidiyetlerinin yeniden inşa edilmesi önemlidir. Yerinden edilmeye neden şartların ortadan kalkması ve dönüş imkânının ortaya çıktığı durumlarda insanların doğal aidiyet ve kimlik geliştirdikleri topluma yeniden üyelik geliştirmeleri zor olmaz. İdeal olan insanların kaynak ülkelerinde normalleşme süreçlerine dahil edilerek yerinde yeniden entegre edilmeleridir. Türkiye'nin bu konuda Suriye hükümetini desteklemesi ve uluslararası kamuoyunun desteğini sevk etmesi önemlidir.

Ancak uzamış yerinden edilme durumunda aradan geçen zaman ile birlikte sosyolojik süreçler devreye girer ve "de facto entegrasyon" olgusu ortaya çıkar. Normalizasyon süreçleri açısından "de facto entegrasyonun", "de jure entegrasyona" dönüşmesinde naturalizasyon mevcut seçeneklerden en güçlü olanıdır.

Uzun dönem ikamet veya vatandaşlık gibi daha temel üyelik biçimlerine geçiş naturali-

zasyonun son aşamasıdır. Naturalizasyon normalleşme süreçlerinin hukuki ve idari açıdan son halkasıdır. Ancak bu sürecin sonunda vatandaşlık “otomatik bir sonuç” değil, birtakım şartların yerine getirilmesinin sonunda elde edilen bir “hak” olmalıdır.

Naturalizasyon süreçlerinin gerektirdiği şartları yerine getiremeyen veya getiremeyeceğini düşünen insanlar bu süreç sonunda kaynak ülkeye döneceklerini hesap ederek hayatlarını planlarlar. Buna göre şartların er veya geç kendisi için “zor veya imkânsız” olduğunu düşününler veya bu süreçlerin gerekliliklerini yerine getirmeyi göze alamayanlar gönüllü geri dönüş süreçlerini daha erken dönemlerde ve ciddi olarak düşüneceklerdir.

İnsanların uzun süre “kalıyor ama ait değil; çalışıyor ama güvencesiz; kayıtlı ama kalıcı değil” aralığında tutulması sürdürülebilir bir politika değildir. Kaynak ülke veya varış ülkesinde normal toplumsal süreçlere dahil ol(a)mamak “anormal” ve “anomik” sosyalizasyon süreçlerine kapı aralayabilir. Normal toplumsal hayatın dışında tutulan ve nihayet toplumsal uyum süreçleri başarısızlığa uğrayan toplumsal gruplar daha sonra sapkınlık ile suçlamak önceden yapılan hataların bir neticesi olacaktır.

Normalizasyon süreçlerinin açık, tutarlı ve makul süreler içinde planlanması; sadece vatandaşlık ediniminin bir yolu değil; aynı zamanda vatandaşlık edinimi için konulan eşiklerin geçilemediği durumlarda gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüşün süreçlerinin de bir parçasıdır. Siyasi ve hukuki süreçler, sosyolojik süreçleri ne kadar kurumsal zemine çekerse normalizasyon o derecede “bekleme rejiminden” çıkıp “süreç” olma yoluna girer.

Naturalizasyon, bir yabancıнын bir devletin uyruğunu kazanması ile hak ve sorumluluklara dahil olması anlamına gelir. Dolayısıyla uzun yıllar sosyolojik süreçlere “de facto” dahil olmuş kişilerin ve özellikle genç kuşakların doğal toplumsal süreçlerin dışında bırakılarak ülkede kalmaya devam etmeleri sadece yabancılar için değil ev sahibi karşılayan toplumlar için de risklidir.

Türkiye’de vatandaşlık sistemi esas olarak “**jus sanguinis**” (kan bağı) ilkesine dayanmakta, sınırlı hâllerde “**jus soli**” (doğum yeri) esasına da yer vermektedir. Türkiye’de doğumla soy bağı veya belirli hâllerde doğum ile; sonradan genel olarak, evlenme yoluyla, evlat edinme yoluyla, istisnai olarak ve yeniden kazanma yoluyla vatandaşlık edinilebilmektedir. Genel olarak vatandaşlık kazanmak için temel eşiklerden biri, Türkiye’de 5 yıl kesintisiz geçerli ikamettir; evlilikte ise 3 yıl şartı vardır.

İstisnai vatandaşlıkta ise genel şartların tamamı aranmaz. 5901 sayılı Kanunun 12. maddesi uyarınca milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel bulunmaması koşuluyla bazı yabancılar Cumhurbaşkanı kararıyla vatandaşlığa alınabilir.

Yatırımcılar bakımından resmî yatırım tanıtım portalı ve NVİ kaynaklarına göre gayrimenkulde en az 400.000 USD, diğer ana yatırım kanallarında 500.000 USD, ayrıca 50 kişilik istihdam yaratma gibi eşikler bulunmaktadır. Bu rejim, Türkiye’nin naturalizasyon politikasında belirgin bir seçici hızlandırma hattı yarattığını göstermektedir. Uzun seneler Türkiye’de geçici koruma statüsüyle ikamet etmiş ve normalleşme süreçlerine “de facto” olarak dâhil olmuş gruplar bakımından geçici koruma süresi kendi başına genel vatandaşlık başvuru yolunu açmazken, toplumsal uyum süreçleri değerlendirilmeksizin yatırımcı ve belirli istisnai gruplar için hızlandırılmış tam üyelik mümkün hale getirilmiştir.

2013 yılından beri konut edinimi ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı alan yabancı uyrukluların sayısı 40 000 civarındadır. 2016 yılında Suriyelilere vatandaşlık verileceğinin duyurulduğu tarihten itibaren istisnai yollar ile vatandaşlık verilen Suriyeli sayısı ise 240 000 civarındadır. Bunların yarısına yakını reşit olmayan çocuklardan oluşmaktadır.

Ancak geçici koruma yönetmeliği geçici koruma statüsünden normal vatandaşlığa geçiş imkânı vermemektedir. Türkiye'de vatandaş olan Suriyeliler idarenin inisiyatifi ile Suriyeliler arasından davet yolu ile seçilerek vatandaşlık kazanmışlardır. Bu seçimlerde hangi kriterlerin ve şartların arandığına dair açık kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Türkiye'de kalan Suriyelilerin naturalizasyonu çerçevesinden önerilen vatandaşlık edinme süreçlerinin başvuru yolu ile alınması gerekir. Ancak buna yönelik süreçler belli bir yol haritası çerçevesinde planlanmalı ve önceden duyurulmalıdır. Vatandaşlık süreçlerinin belli bir zaman çerçevesinde, açık ve net kriterlere erişilerek elde edilmesi beklenir.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

- 15 yılı aşkın zamandır Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin geleceğine dair kalıcı, sürdürülebilir ve zamana yayılmış bir “normalleşme” politikası geliştirilmelidir. Geleceğe dair açık, net ve şeffaf bir “yol haritası” kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
- Suriyelilerin normalleştirme süreçleri iki şekilde olasıdır; Suriye’ye dönen ve dönmesi olası grupların Suriye’de normalleşme süreçlerinin desteklenmesi veya Türkiye’de kalan ve kalması olası grupların Türkiye’de normalleşme süreçlerine dahil edilmesidir.
- Normalleştirme kaynak ülkede “yeniden entegrasyon” (reintegration) biçiminde olabilir. Suriye hükümeti Suriyelilerin ülkelerine dönüşü konusunda teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Bu anlamda Suriye’nin kalkınmasının desteklenmesi gönüllü geri dönüş süreçlerinin önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir.
- Geçici korumanın makul bir süre sonra kademeli olarak kaldırılacağı açıklanmalı, geri döneceklere yönelik teşvik ve destek mekanizmaları kamuoyuna duyurulmalıdır.
- Suriyelilerin her halükârda Suriye’ye dönüşleri zorlayıcı veya bıkırtıcı biçimde olmamalıdır. Geri dönüşlere dair politikanın bugüne kadar olduğu gibi “gönüllü, güvenli

ve onurlu" geri dönüş ilkelerine göre devam ettirilmesi gerekir.

- Suriyelilerin zorla ve zorlamaya benzer politikalar ile Suriye'ye geri dönmeleri, sadece Suriye'nin değil, Türkiye'nin de bölgesel ve ulusal güvenlik mimarisi için riskli ve tehlikeli süreçlere zemin hazırlayabilir. Bu konunun politik kara vericiler, uygulayıcılar ve kamuoyu tarafından iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi gerekir.
- Suriyelilerin geri dönüşlerinin büyük ölçüde Suriye'nin kalkınmasına ve normalleşmesine bağlı olduğu düşünülerek Suriye'nin kalkınmasının desteklenmesi önerilir.
- Geri dönüşlerin azaldığı noktada Türkiye'deki Suriyelilerin naturalizasyon (hak edilerek vatandaşlık edinimi) süreçlerine dahil edilmesine yönelik bir yol haritası çıkarılmalıdır.
- Suriyelilerin geleceğine dair belirsizlikler ve ön görülemez süreçler ortadan kaldırılmalıdır. Özellikle çocuk ve genç kuşakların radikalleşmesinin önüne geçmeye yönelik politikalar izlenmelidir.
- Türkiye'de doğan ve Suriye'ye dönen veya Türkiye'de kalmaya devam eden çocuk ve genç nüfus için özelleştirilmiş politikalar geliştirilmelidir.
- Türkiye'deki Suriyelilerin geleceği sadece "geri dönüş", "kalıcı geçicilik" veya "kalıcılık" seçeneklerinin arasında düşünülmemelidir. Her üç seçeneğin de masada olduğu ve olacağı noktasından hareket ile temel birtakım prensipler üzerinden politika geliştirilmelidir. Türkiye ve Suriye arasında "sınır ötesi" ve "ulus ötesi" bir hareketlilik alanı oluştuğu göz ardı edilmemelidir.
- Türkiye'de kalmak niyetinde olanlar için alternatif ikamet statüleri açıklanmalı ve geçişler kolaylaştırılmalıdır. Bu statüler kısa süreli veya geri dönmeyi "gönüllülük" esastan uzaklaştırmayacak biçimde ve sürede planlanmalıdır.
- Türkiye'de doğmuş bir milyona yakın nüfusun, Suriye'ye döndüğü veya Türkiye'de kaldığı senaryolarda özelleştirilmiş politikalar çerçevesinde düşünülmesi önerilir.
- Vatandaşlık süreçlerine alınmış ve uzun süredir sonuçlandırılmamış Suriyelilerin dosyalarının daha fazla geciktirilmeden neticelendirilmesi önerilir.
- Türkiye'de çalışma izni, öğrenci veya aile ikamet izni gibi farklı yasal kalış statüleriy-le kalmaya devam eden ve sayısı 300 000'e yaklaşan Suriyeli nüfusa "vatandaşlığa başvuru" hakkı verilmeli ancak vatandaşlık süreçleri "istisnai" usulle değil, "edinim" usulü ile işletilmelidir. Süreç sonunda vatandaşlık edinimi zorunlu geçilen bir eşik değil, yerine getirilmesi gereken şartların tamamlanması ile elde edilen bir hak biçiminde olmalıdır.
- Suriye'ye dönen ve Türkiye'de kalan Suriyelilere yönelik politikalar orta ve uzun vadede, Türkiye'nin orta ve uzun vadeli "güvenlik mimarisinin" önemli bir parçası olacaktır. Geri dönenlerin desteklenmesi de kalanlara yönelik uyum politikalarının geliştirilmesi de "güvenlik" boyutunun kaçınılmaz bir unsuru olarak düşünülmalıdır.
- Türkiye bağlamında temel sorun, **uzun süreli fiili yerleşiklik ile hukuki geçici statü** arasındaki açıklıktır. Bu açıklık, özellikle eğitim çağındaki çocuklar, Türkiye'de doğan kuşaklar, kayıtlı ama kayıt dışı çalışan yetişkinler ve aile birleşimi sorunları yaşayan haneler bakımından derinleşmektedir. Geçici koruma kimlik belgesinin va-

tandaşlığa ve uzun dönem ikamete açılmaması, normalleşme süreçlerinin en güçlü halkalarını zayıf bırakmaktadır.

- Kaynak ülkede normalleşme süreçlerinden sonra varış ülkesinde kalanların normalleşme süreçleri ülke içinde işletilmelidir. Kalıcılığın son noktası “vatandaşlık edinimidir (naturalizasyon). Bu, herkesin vatandaşlığa “otomatik” olarak alınması değil belirli hukuki, idari ve toplumsal “eşiklerin” geçilmesinden sonra elde edilen bir “vatandaşlık kazanma” süreci olarak tasarlanmalıdır.
- Politika bakımından en rasyonel çerçeve, “herkese otomatik vatandaşlık” ile “süresiz geçicilik” arasındaki üçüncü yolu kurmaktır. Bunun için beş öneri öne çıkıyor. İlk olarak, Türkiye’de uzun süre geçici koruma altında kayıtlı kalanlar için şeffaf, kriter temelli ve kademeli bir statü yükseltme hattı inşa edilmelidir. İkincisi statü değişiklikleri açık, şeffaf ve net biçimde belli kriterleri yerine getirerek elde edilen süreçler ile işlemelidir. Eşik seviyeyi geçemeyenlerin gönüllü geri dönüş süreçleri desteklenmelidir. Üçüncü olarak, Türkiye’de doğmuş ve eğitim sistemine entegre olmuş çocuklar için statü istikrarı güçlendirilmelidir. Dördüncü olarak, vatandaşlık alanı daha şeffaf hale getirilmeli ve edinim koşulları net biçimde açıklanmalıdır. Beşinci olarak, geçici koruma ile gönüllü geri dönüş politikası arasındaki denge, özgür irade, bilgiye dayalı tercih ve bağımsız izleme ilkeleriyle daha görünür kılınmalıdır.

daha fazla bilgi için

/goc_vakfi

/gocarastirmalarivakfi